

AZ EMBER SZELLEMISSÉGE

A spiritualizmus elutasítása nem jelenti azt, hogy lebecsüljük az ember szellemi képességét. A szellem az anyaggal szemben másodlagos, de nem másodrendű. Az anyag szüli a szellemet, de a fölény a szellemé. Más élőlény pszichikumánál fogva legfeljebb alkalmazkodni tud a természethez, az ember viszont eszményeihez idomítja. Ha kivonjuk belőle a szellemet, a természet elveszti ellenállását a mindent egy szintre süllyesztő, uniformizáló entrópiával szemben. Ha ellene tud is szegülni, ellenállása gyenge, helyi és időleges. A termodinamikus és információs lealacsonyodás szorításából a természetet magát csak az emberi szellem ereje menekítheti meg, semmi más.

1. A szellemi hatalom

A szellem története azzal a pillanattal kezdődik, mikor az emberszabású majom megtanul bánni a természeti jelenségekkel: kulturális javakat pattint belőle. A kő munkaeszközzé, a kiáltás beszéddé, a szükséglet tervvé lép elő. Minél nagyobb távolság feszül érzéki valóság és intellektuális cél között, annál fejlettebb az emberi szellem. A szellem az a mező, mely pragmatikus-érzelmi életünk és értelmi tevékenységünk között terül el. A szellem az a belső közege, mely az érzékek nyújtotta információt az értelem alkotta többletinformációval társítva dolgozza fel. A szellemet a beszéd metaforikus energiája hozza létre. A szellem bölcsője az a lehetőség, hogy az ember *ugyanazzal* a szóval különböző, ám egymáshoz hasonló dolgokat nevezhet meg: a szó jelentését egyeditől különösíg, különösítől általánosig, általánostól egyetemesig emelheti. A keletkező, fennmaradó és fejlődő fogalmak a szavakban s a szavak révén kiemelkednek az érzékelés teréből és idejéből, az ember felismerheti, a dolgok mely nemébe tartozik az a tárgy, amivel éppen viszonyba lép. A fogalom egyszerre fordítja múlt és jövő felé Janus-arcát. Egyneműségükben különböző dolgok azonosságára utal és az érzékeléstől eltérően nemcsak az *itt és most* történetekre hivatkozik, hanem a *mindenütt és mindig* lényegét is tükrözi. A gondolatok segítségével az ember felfedezi a legközvetlenebb utat jelenség és lényeg között, megtalálja a lényeg megjelenésének legrövidebb útját, s ezzel fékezheti a természet és társadalom anyagi és erkölcsi erejének pazarlását. Ez az út érzékitől az intellektuálisig csak szellemileg járható be. Az ember anyagi hatalma a természet fölött az érzékeléstől a felfogásig kapaszkodó szellemi hatalom egyenes folyománya. Úgy vonatkozhat el és úgy általánosít, hogy az értelmi információk mélységével kompenzálja az érzéki információk elvesztését. Az ember fogalmi képe lehetővé teszi, hogy — találkozzunk vele bárhol vagy bármikor, akárhogy is jelenjen meg — minden személyben, aki egy dolgot egy másik dolog előállítására, jelölésére képes felhasználni, ráismerjünk az emberre.

A beszéd produktuma lévén, a szellem nem élhet a társadalmón kívül, „székelyhelye” mégis a személyiség. Egyedül a személyiségnek áll módjában felhalmozni

a társadalom nyújtotta információkat, mert egyedül a személyiség lelki életében gondolható el az átélés, és élhető át az elgondolás. A szellem nem az egyéneket összekötő *társadalmi mezőben* fogan, hanem minden egyes ember élményei és gondolatai közt feszülő *egyéni mezőben*. Kérdés, hipotézis és indukció éppen a tapasztalat és ráció közötti feszültségből származik. (Mint minden „szellemi“ dolog, a szójáték is csak az érzékelhető és felfogható közti távolságból szikrázhat elő: a „vice“ benne annál nagyobbat csattan, hangzásban minél közelebb, jelentésben minél távolabb az összejátszás két pólusa. Az *antropológiát* és az *entropológiát* ugyanúgy ejtik a franciák, bár a két szó jelentése homlokegyenest ellenkező: előbbi az *ember megjelenésének* tudományát, utóbbi az *eltűnés* tudományát jelöli. Ezt a szójátékot Claude Lévi-Straussnak köszönhetjük.)

A szellem azonban nemcsak megismerő értékeket teremt, hanem művészi és erkölcsi értékeket is. Az emberi fejlődést semmi sem veszélyezteti jobban, mint a kognitív értékek túltengése a művészi-erkölcsi értékek kárára. Az ember a valóság megismerését hajszolja, hogy a valóságot az emberi törekvéseknek megfelelően átalakíthassa. A lelkiismeretétől megfosztott tudománynak végül meg kell érnie azt, hogy a találmányok fellázadjanak feltalálóik ellen. Az igazság arra való, hogy szebbé és jobbá tegye az emberi életet. Ha a tudomány túlfejlődésében elnyomja az erkölcsöt és a művészetet, felborul szubjektum és objektum viszonya, s a szubjektum húzza a rövidebbet. Az ember egyre inkább önkörén kívül él. Mivel egyre kevésbé ura benső életének, mindinkább elveszti hatalmát külső élete fölött. A történelem folyamán sohasem volt sürgetőbb egy szellemi forradalom, mint ma. Ez a forradalom visszaállítaná az egyensúlyt műszaki és erkölcsi, eszköz és cél, anyagi és szellemi erő között.

A szellem nemcsak egy jelrendszerrel való bánni tudás illúziója, de nem is transzcendens hatalom. A szellem az emberi élet legfőbb alkotása. Itt az ideje, hogy a dolgok közti oly hosszas tévelygés után az ember eggyé váljon azzal, ami benne a legemberibb: a *szellemiséggel*. Az ember legfőbb boldogsága a szellemi alkotás aktusában rejlik. A jövőkutatásnak nemcsak a *társadalmi* meghatározottsággal kell számolnia, hanem az *egyéni* szabadsággal is, nemcsak az objektum mozgási irányára kell figyelnie, hanem a szubjektum szándékára is, nemcsak a valóság valószínűségét kell előrelátnia, hanem az eszmény lehetőségeit is.

2. A nyelv, és akik beszélnek

Ma már senki sem vonja kétségbe a nyelv kényszerítő erejét. A nyelvre mindenki rászorul, aki beszél. Beszélt nyelvünk már születésünk előtt létezett, és halálunk után is létezni fog. A beszéd azt a látszatot kelti, hogy az emberek nem egy bizonyos nyelvet beszélnek, hanem megfordítva: az a bizonyos nyelv szólal meg az emberek hangján. Senki sem módosíthatja önkényesen a nyelv fonémáinak és monémáinak a számát. Ha ezt tenné, a nyelv alapvető funkcióját, a *közlést* veszélyeztetné. Aki semmibe meri venni egy nyelv fonémáit, monémáit vagy nyelvtani szerkezetét, azt nyomban büntetés sújtja: nem értik meg.

Aki anyanyelve vagy idegen nyelvek fonémáiból és monémáiból egy új szót alkot, annak kötelező módon a meghatározást is közölnie kell, ha azt akarja, hogy megértsék: Például: *televideofon* — olyan készülék, melynek segítségével két távoli partner láthatja egymást és beszélgethet egymással.

Hasonlóképpen egyre inkább elfogadják azt a nézetet, hogy a nyelv nemcsak arra jó, hogy a gondolatot közöljük vele, hanem arra is, hogy a gondo-

latot alakítsuk vele. A nyelv elsősorban arra kellett, hogy hívó, felszólító tartalmakat közöljünk vele. De ezzel párhuzamosan a nyelv mindjárt a gondolatok kikristályosodásának közege és eszköze lett. A beszéd révén az ész intellektussá válik, és a nyelv nemcsak tettekre mutat rá, hanem gondolatokra is. Természetesnek tűnik tehát az a felfogás, hogy nem a gondolkodás határozza meg a beszédet, hanem a beszéd a gondolkozást, hogy a gondolkozásmód a beszédmódtól függ. „Jobb szeretem — írja Brice Parain *Petite Métaphysique de la parole* című tanulmányában (NRF, 1969. 193.) —, ha inkább kifejezést említenénk, mint gondolatot, mert az idea csak azáltal lesz idea, hogy kifejezésre talált. Így lép be a valóságba.“ Emile Benveniste 1966-ban megjelent könyvében (Paris, Gallimard), a *Problèmes de linguistique générale*-ban úgy vélekedik: „a világ megismerését az határozza meg, hogy ez a megismerés miben fejeződik ki“, továbbá „a gondolat formáját a nyelv struktúrája alakítja ki“. Miután hangsúlyozza, hogy a beszéd fejlődésének egy bizonyos szakasza meghatározza a gondolkodás fejlődésének egy bizonyos szakaszát, André Martinet *La linguistique synchronique* című könyvében (Paris, PUF, 1965) azt írja, hogy „nem az autonóm gondolkodás teremti a mítoszokat, a nyelvre csak a megnevezés feladatát hárítva, de a mítoszok egyenesen a nyelvből sarjadnak, alakjukat és jelentésüket a nyelv fejlődési kalandjaihoz igazítják...“ A kutatások megállapítják, hogy a túlsúlyban affektív nyelveket beszélő, fejlődésükben visszamaradt népek, minthogy nyelvükben az intellektuális formák még nem szakadtak el az érzéki-érzelmiéktől, „ikonikusan“ gondolkodnak, és „mito-logikusan“ szemlélik a világot.

Ebből a nyelv egyes teoretikusai arra a következtetésre jutottak, hogy az arisztotelészi nézetek például a görög nyelv képződményei, a karteziánizmus a franciáé, a kanti gondolat a németé, tehát minden fordítás illúzió, a kultúrák nem tudnak egymással kommunikálni, mindenki saját nyelvének börtönébe van zárva. „Mi másra emlékeztet a francia mondat »molekuláris« szerkezete és molekuláinak egymásutánja, mint a karteziánus gondolkodás »mozaik«- vagy »lánc«-szerkezetére, a gondolkodás deduktív vagy lineáris rendjére...“, másfelől „mi másra emlékeztet a német nyelv tömörítő-átfogó építkezése (például ahogy a melléknévi jelzőt bekebelezi a főnév és névelője közé, vagy ahogy a határozót beekeli az *ich stehe... auf* mintájú igekötős igék két tagja közé), mint Leibniz, Kant integralista nézeteire“ — mondta Hans Georg Koll az 1965-ös madridi romanisztikai kongresszuson. Ennek értelmében, ha *A tiszta ész kritikáját* franciára fordítják, elkerülhetetlenül egyfajta *Discours de la méthode* lesz belőle.

Igaz, hogy a nyelv egy már kész, értelmezett világot nyújt át annak, aki beszél, de a nyelv logikai formái — a fogalom, az ítélet, az érvelés — a valóság egyetemes sajátosságait és viszonyait tükrözik, infralogikai formái pedig — a metafora, az alaktani és mondattani formák — egy nép nemzeti magatartását fejezik ki azokkal a dolgokkal szemben, amelyekről beszél. Csakhogy mi marad a nyelvhasználó egyén szabadságából, ha a nyelv logikai formái egyetemesek, infralogikai formái pedig nemzetiék? Marad egy háromszoros, vagyis egyszerre fonematikai, paradigmaticai és szintagmaticai szabadság, vagyis a kiejtésnek, a szavak válogatásának és társításának szabadsága. Azzal, hogy bizonyos szavakat jobban hangsúlyoz, ritkítja vagy sűríti az igéket, játszik a hanglejtéssel, kiválaszt bizonyos kifejezéseket, és újítón rakja össze őket, az ember a beszélt nyelv egyetemes és nemzeti információtárát kiegészíti saját személyi információival. Egyetlen építőmester sem tekinthet el az építőanyag és a szerszámok törvényeitől. Ez nem hatálytalanítja, hanem a nyelvi anyag és struktúra feltételeihez köti a nyelvet beszélő egyén szabadságát.

A meghatározottság éppen azáltal fordul át szabadságba, hogy az ember válogatni képes abból, amit a természet és a társadalom felkínál, és kiválasztja belőle azt, amire szüksége van. A szabadság az a szellemi hatalom, mely a jelen átélése és a jövő elgondolása, a valóság észlelése és az eszmény előrevetítése közt ível. A nyelv logikus formáinak egyetemessége, valamint infralogikus formáinak nemzeti jellege nem gátolják, hanem éppenhogy lehetővé teszik a költői eredetiséget.

A stílus a személyesnek, a nemzetinek és az egyetemesnek az egybeolvadása. Jóllehet személyi jegyekből táplálkozik, a stílus e személyi jegyek meghaladását feltételezi. A személyes az egyetemeshöz a nemzetin át jut el. Aki a nyelvet beszéli, az nem attól eredeti, hogy elszakad a nyelvtantól, eredetisége elszakadás a banálistól. Az egyéni szabadságot nem a beszélt nyelv ellen, hanem annak segítségével gyakoroljuk. „Az irodalom csatája — írja Italo Calvino *La combinateiroire et le mythe dans l'art du récit* című tanulmányában (*Esprit*, 1971. 4.) — az az erőfeszítésünk, hogy kitörjünk a nyelv kereteiből, állandóan a kimondhatóság végső határát ostromoljuk. Az irodalom a szókészleten túli szavak igényességéből él.“ Az irodalmat valóban az élteti, hogy az ember a hangulatait gondolattá transzformálja, s ez a törekvése nem a nyelv, hanem a közhely meghaladásán alapul. Nyelven kívül nincs gondolat, csak hangulat van. Az egyéni élményt a nyelv társas volta teszi közölhetővé úgy, hogy gondolattá gyúrja át. Gondolatot éppolyan lehetetlen a nyelv megkerülésével közölni, mint pusztá emóciót a nyelv segítségével. Az érzelmet a nyelv gondolattá gyúrva közli.

Fordításkor csak a nyelv logikai formáit — a ráció egyetemes nyelvét — visszük át egyik nyelvből a másikba. A gondolkodás infralogikai formáit lehetetlen átmenteni. Egy bizonyos szöveg fordíthatósága a logikai és infralogikai formák arányán múlik. Egy oldalnyi hidromechanikai jegyzetet könnyebb lefordítani, mint egy oldalnyi verset.

A kultúra történetében minél tágabb az a szellemi erőter, mely az érzelmi élet és az értelmi tevékenység közt húzódik, magától értetődő, hogy annál inkább túlsúlyba kerülnek a logikai formák. Az affektivitás mindjobban alárendlődik a rációnak, persze megtartva azt a jogát, hogy felhevítse vagy időnként megkérdőjelezze a rációt. Minél érettebb az emberiség, annál inkább arra fordít gondot, ami az embereket összeköti.

Az egyetemes nyelv létezése nem a „bábeli zűrzavar“ előttre, hanem jóval azutánra, a jövőbe tehető. Az alapvető nyelvi feszültség két pólusán nem a nemzeti és az egyetemes, hanem az egyéni és az egyetemes helyezkedik el.

A beszéd fonikus anyagiságától a gondolat szemantikus eszménységéig vivő dialektikus ugrásból a spiritualisták a spiritualizmusnak kovácsolnak tóktét. „Mindem, ami fizikai és valóságos, egyben anyagi és sajátos. Az egyetemes, amelyen megpróbálunk természetet érteni, szükségképpen nem anyagi; nem anyagi pedig csak nem anyagiból származhat, különben kvázi-csoda lenne a létezése“ — írja Étienne Gilson *Linguistique et philosophie* című könyvében (Vrin. Paris, 1969). Mivel meg van győződve arról, hogy az anyag nem hozhat létre szellemet, Gilson isteni eredetűnek hiszi a gondolkodást. „A gondolkodás és kifejezése — írja — nem azonos természetűek. A nyelv a gondolkodás számára idegen test, amellyel nehezen barátkozik meg.“ Az ő felfogásában feje tetejére áll az a beszéd folyamat, melynek során a tapasztalat a gondolatok magasságába emelkedik: nála a szellem az anyagba süllyed. „Önmagában tekinteni a gondolkodást — erre csak egy esély van: ha ellessük a fényét a nyelvbe való leszállás röpke, felszíni pillanatában...“

A nyelv ezzel szemben az állatot emberré változtató eszköz, s nem az embert a mennyországból kiűző „átok“. A nyelv az anyagból szellemet csiholó eszköz, és nem a szellemet anyaggá degeneráló „büntetés“. A nyelv nem végzet, hanem éppen ellenkezőleg, az emberi szabadság eszköze.

3. Kézi és szellemi

Nincs olyan szervezet, amely ne folytatna „anyagcserét“ a környezetével. Az ember és természet „anyagcseréje“: a munka. A biológiai anyagcserétől eltérően, ahol az asszimiláláson van a hangsúly, a munkában a szembenállás játszik központi szerepet. A munka olyan tevékenység, mellyel az ember a dolgok egyik neméből a másikba költöztet át bizonyos dolgokat úgy, hogy megváltoztatja egyéni tulajdonságait. A munka feltételezi tehát, hogy egyformán ismerjük a dolgoknak azt a nemét, amelybe az illető dolog tartozik és azt, amelybe tartozni fog. A dolgok egyedi tulajdonságai és általános lényege közötti távolság csak úgy ívelhető át a munkafolyamatban, hogy a megismerést az egyedi, érzéki tükrözéstől az általános, szellemi tükröződésig emeljük föl. A munka már kezdettől fogva egyszerre volt kézi és szellemi. Az emberszabású majom természetes módon alkalmazkodott a környezetéhez, erről a fokról az ember akkor jut el a társadalmi munka szintjére, amikor munkába állítja az eszt.

Mircea Malița utóbbi, *Szürke arany* című könyvében a „kéz intelligenciájáról“ beszél. Én azt hiszem, inkább az „intelligencia kezéről“ van itt szó, mert a kéz itt valóban kéz, és nem mancs, ez a kéz az intellektus parancsainak engedelmeskedik. Az embert nem végtagjainak fizikai ereje, hanem szellemi hatalma teszi minőségileg mássá a többi élőlényhez képest. Amit a barmok és gépek is meg tudnak csinálni, az nem jellegzetesen emberi. De az embernek tízezer éven át embertelen feladatokat kellett elvégeznie ahhoz, hogy emberré válhasson. Ami jellegzetesen emberi, az az intellektus alkotó gondolati tevékenysége. Egy csiszolatlan követ munkaeszközzé az tesz, ha a gondolat világánál kezdjük forgatni. Nem a gondolat alakítja a világot, de a kéz csak a gondolat irányításával képes a világot átformálni.

A munka világformáló tetteit az teszi lehetővé, hogy az intellektus több információ leadására képes, mint amennyit felvesz. A nyelv metaforikus ereje, az általánosítás és elvonatkoztatás révén az értelem túl tud lépni az érzékelésből nyert információ, átdolgozva azt többletinformációvá, s ezzel alkalmassá válik azoknak a dolgoknak a visszatükrözésére, melyekre a kéz hat. Az ember a plusz-információt intellektusa segítségével „agyalja ki“.

Nem meglepő, hogy a történelem kezdetén a kéz sokkal nagyobb erőfeszítésre kényszerült, mint az értelem. A gyakorlati szükségletek eleinte sokkal sürgetőbbek voltak, mint az elméletiek. A szellemi tevékenység a kézi tevékenység közvetlen közelében bontakozott ki. A gondolatoknak kizárólag alkalmazott értékük volt. De a szellemi tevékenység lassanként akkora „főlölséget“ s annyi „szabad időt“ teremtett, hogy az ész és a kéz társadalmilag szétválhatott. A kizsákmányolók esze a kizsákmányoltak kezével alakította a természetet. Kézi és szellemi szétválása után az intellektus tevékenysége egyre „tisztább“, a kéz tevékenysége pedig egyre „kínzóbb“ lett. Az urak parancsa így lett „isteni logosz“. Így született a hit, hogy az ember szolgálja az eszmét, nem az eszme az embert.

Ezzel együtt a munka sohasem volt „csak intellektuális“ vagy „csak manuális“. A kéz eszméket valósít meg, az értelemnek pedig szüksége van a hang- és

írásjelek rendszerével való bánni tudásra. Az emberiség történelme az a folyamat, amelyben a kéz fizikai munkája mindinkább az egyre tökéletesebb szerszámokra hárul, s ez növeli a szellemi tevékenység súlyát a munkafolyamatban.

A szocializmus egyre elképzelhetetlenebb a dolgozók alkotó kezdeményezése nélkül. Abban a társadalomban, melyben a kézi erőfeszítést fokozatosan a gépi tevékenység helyettesíti, nemcsak a végrehajtáshoz szükséges közügyességet kell kifejleszteni, hanem az ész alkotóképeségét is. Ön- és távirányított, elektronizált és kibernetizált termelést ma nem lehet folytatni, még kevésbé lehet az emberi ideálok szolgálatába állítani fokozott szellemi tevékenység nélkül. Egy eszményt értékévé az tesz, ha az emberek meg tudják valósítani, de a megvalósításban rejlő hatalom veszélyessé válik, ha nem az eszményt szolgálja.

4. Ismeret és lelkiismeret

A tudás a valóság ismeretének rendszere; a lelkiismeret két dolog: a valóság mozgási iránya és az emberi törekvések egymásrataltságának megértésére és megbecsülésére épül. A tudás fő gondja a valóság, a lelkiismereté az ember. A tudás az ember gondolkodását inkább kifelé, a külső élet felé fordítja, a lelkiismeret inkább befelé. A tudás révén a valóság nyugózi le az embert, lelkiismeretével az ember próbálja meg lenyügözni a valóságot. A tudás megköveteli az embertől, hogy tiszteletben tartsa a dolgokat, a lelkiismeret megköveteli a dolgoktól, hogy az ember szolgálatába lépjenek. A tudás felfedezi a meghatározottságot, a lelkiismeret pedig szabadsággá változtatja. A tudás eszköz, a lelkiismeret cél. A tudás vagy igazi, vagy nem tudás; csak a lelkiismeret választhat boldogság és boldogtalanság között.

A tudás lehetővé teszi az embernek, hogy egyre távolabbi utakat tegyen meg egyre nagyobb sebességgel, de csak a lelkiismeret jelölheti ki, „hová” vezet senek ezek az utak. Lelkiismeret nélkül az emberiség a barbarizmus katasztrófáját kockáztatja meg az atomenergia birtokában. Sajnos, az emberiség a csiszolatlan kőtől hamarabb jutott el az űrhajóig, mint a természet ismeretétől és uralmától az önismeretig és önuralomig. Minél fejlettebb a tudás, annál sürgetőbb szükségletünk a lelkiismeret. Ha túl akarja élni az atomkorszakot, az emberiség sürgősen emberségre kényszerül. Csakhogy nem egyedül a tudástól függ az ember önmagára ébredése, önuralma. Egyedül a tudással nem lehet az ember technikai hatalma és erkölcsi ereje közti aránytalanságot eltüntetni vagy legalábbis csökkenteni. „A genetika, kibernetika, informatika — írja Georges Friedmann *La puissance et la sagesse* című könyvében (Paris, Gallimard, 1971) — olyan szuper-technikusokkal látnak el bennünket, akik roppant észbeli hatalommal rendelkeznek, de képtelenek ezt a hatalmat *irányítani*, bölcsességükkel uralni a technikai környezetet, saját műveiket, a legcsodálatosabb gépeket is beleértve.” A lelkiismeretnek lépést kell tartania a tudással. Az embert saját műve fölé helyező szellemi forradalmat lehetetlen a *technika technikai meghaladásával* véghezvinni. Ezt a forradalmat a *technika erkölcsi meghaladásával* vívjuk.

A szocializmus szellemi forradalmát nem a tudomány és technika fékezésével, hanem az őket uralni képes erkölcsi erő kibontakoztatásával valósítjuk meg. A szocializmus azt jelenti, hogy fejlesztjük a tudományt és a technikát, de egyben azt is, hogy mindannyiunk és mindegyikünk szolgálatába is állítjuk őket. A szocializmusban a lelkiismeret ösztönzi a tudást, de egyben olyan emberi eszmények morális ellenőrzése alatt is tartja, mint az emberek kölcsönös tisztelete,

a személyiség szabad kifejlődése és az alkotói szabadság. Szellemi hatalma egyedül az embert teszi képessé arra, hogy többet adjon, mint amennyit kap, hogy megsokszorozza az anyagi és szellemi javakat. Az új ember nem a politikai, gazdasági forradalom spontán terméke, hanem tudatos, intenzív nevelés eredménye.

Kétségkívül jogos a tudományos ismeretek objektivitására törekedni. A kutató „zárójelbe teheti“ szubjektív vágyait. A megismerés annál pontosabb, minél kevésbé függ a megismerő alany reményeitől, ellenszenveitől. De ahhoz, hogy a *van-t legyen*-né változtassuk, idejében ki kell nyitni a zárójeleket, a tudást újra a lelkiismeret ellenőrzése alá kell vonni. Különben a létrehozott eszközök fetiszizálódnak, önállósodnak, elidegenednek az embertől, egy olyan „morális úr“ lép a helyükbe, mely nem tud többé a végzetszerűségnek ellenállni. Az emberi lelkiismeret a meghatározottságot szabadságra váltja, a lelkiismeret hiánya a meghatározottságot végzetté teszi.

A lelkiismerettől elválasztva a tudomány többé nem a természet leigázásának, hanem az ember leigázásának eszköze. A szcientizmus kettészakítja az embert, és a világ kettészakításával fenyeget, ahol az embert elnyelnék saját alkotásai. Az ember nem egy olyan élőlény a sok között, aki a valóság megismerésére képes, hanem aki meg tudja változtatni a valóságot, a *jónak* és a *szépnek* megfelelően.

Az ismeret és lelkiismeret egyensúlyának visszaállításával az ember és természet, az affektivitás és ráció, a cél és eszköz egyensúlya is visszaállítható. A marxista jövőkutatásnak nemcsak a dolgok meghatározottságával kell számolnia, hanem a dolgok megváltoztatásának emberi szabadságával is, nemcsak a valóság törvényeivel, hanem az emberiség eszményeivel is. A jövőkutatás nemcsak ismeret: lelkiismeret.

Kopacz Mária: Kiállítás